

ŠE NEKAJ RAZMIŠLJANJ O UPORU LETA 1635

Razpravo z naslovom »Le vkup, le vkup uboga gmajna« je prof. Hudales napisal in objavil ob 350–letnici kmečkega upora v Šaleški dolini aprila 1985 v lokalnem glasilu Naš čas. Nekaj mesecev po objavi tega članka, pa je izšla pri založbi Obzorja knjiga prof. dr. Koropca z naslovom Mi smo tu. Ta knjiga prinaša mnoga nova odkritja o velikem slovenskem kmečkem uporu leta 1635, ki jih razumljivo prof. Hudales v svoji razpravi še ni mogel upoštevati. Kljub temu pa je razprava, ki jo imamo pred nami za poznavanje upora v Šaleški dolini toliko pomembna, da jo uvrščamo v naš zbornik. Kot urednik bi želel le dodati nekaj dopolnil ki jih prinaša knjiga dr. Koropca in ki pričujočo razpravo dopolnjujejo. Vsak, ki pa bi se želel podrobneje seznaniti z obravnavano dobo, pa bo moral sam poseči po Koropčevi knjigi, ki je pravi učbenik za pričujoči upor.

V Šaleški dolini, ki je zaradi velikega števila gradov dobila ime tudi dolina gradov, je bilo konec 16. in v začetku 17. st. »delujočih« 10 gradov: Gutenhart (Dobrova pri Velenju), ki se prvič omenja ravno v obravnavanem času – leta 1613, Ekenštajn, ki pa ga kot sedež gosposčine ravno v tem času zamenjuje spodnja graščina Gorica, Forhtenek, Limbar v Pesju, Pakštajn, Šalek, Šoštanj, kjer je bil sedež gosposčine sedaj žal izginuli »mestni grad«, Švarcenštajn, Turn v Škalah in Velenje. Če pogledamo lastnike teh gosposčin, pa lahko ugotovimo, da je prva polovica 17. stol. čas, ko se je zamenjalo veliko število lastnikov. To postane razumljivo, če se spomnimo, da je to ravno čas dokončnega obračuna z reformacijo v ljubljanski škofiji, pod katere jurisdikcijo je spadala Šaleška dolina.

V Šaleški dolini so bili pristaši reformacijskih idej skoraj vsi graščaki. Tako se v zgodovinskih virih omenjajo, kot sledbeniki lutrovih idej velenjski graščaki Wagni, ki so od leta 1597 posedovali tudi gosposčino Šoštanj, ter Pakštajn in krajši čas tudi Švarcenštajn, Šentiljski gradniki Trebniški, Altenhauserji iz Forhteneka, Raumschüssli iz Šaleka in tudi naslednik Wagnov Hans Žiga Herič. Po zmagi protireformacije so bili vsi ti postavljeni pred izbiro ali se odreči protestantski veri, ali pa se odseliti. Zato so tudi sprememnajmogočnejša rodbina v Šaleški dolini Sauer, ki je posedovala gosposčine Limbar, Šoštanj in Velenje. Med velike rodbine na spodnjem Štajerskem šteje Koropec v omenjeni knjigi tudi rodbino Šratenbah, ki je poleg ostalih imela v svoji posesti tudi gosposčino Švarcenštajn v Šentilju. Za potek upora v dolini pa je tudi zelo pomemben lastnik gradu Šalek Erazem Raumschussel, katerega so obdolžili po koncu upora celo sodelovanja z uporniki.

Reformacija je na sam izbruh upora imela gotovo tudi direkten vpliv. Sicer lahko z gotovostjo rečemo, da ideje reformacije na dogajanja v Šaleški dolini niso v ničemer vplivale, saj je reformacija ostala omejena zgolj na plast plemičev, toda njen propad, ki je povzročil, kot smo že zgoraj omenili velik pretres med plemiškimi rodbinami, je prav gotovo v veliki meri omajal ugled in položaj plemstva pri podložnikih, kar je še olajšalo odločitev za upor.

Kmečki upor leta 1635 je imel tudi v Šaleški dolini svojo predzgodovino. Tako so si bili vladarjevi podložniki v Šoštanju že leta 1574–76 v laseh s svojim zakupnim zemljiškim gospodom Viljemom Gallerjem in njegovim upravnikom Aleksandrom Freiburgerjem zaradi izkoriščanja gozdov, kupnega prava in gospodovih nasilij, zlasti obsežnega plenjenja konj. Posebej so se zaostрили odnosi leta 1575, ko so podložniki naznanili zakupnika in upravnika zaradi krivic pri merah, tlaki, primščini in kupnem pravu. Pritožili so se tudi šoštajski tržani, ker so morali na silo prevzemati

grajsko vino, ker jim je grad odvzel gozd, jih silil s cerkveno desetino od novin na gmajni in ker ni spoštoval trškega pomirja. Enako so se Šoštanjčani pritoževali tudi zaradi škalskega župnika Matevža Glušiča, ki da več misli na trgovanje, kot na župnikovanje.

Grad Šalek še preden so ga prepustili razpadu

Tipične za preduporni čas so tudi ponavljajoče se pritožbe podložnikov gospostva Valdek, ki leži na meji današnje občine Velenje. Kar 112 podložnikov je z blizu 10 vlogami prosilo deželno vlado in kneze za pomoč pred Viljemom Leisserjem, ki je leta 1587 vzel valdeško posest v zakup: »Na pomoč in za odrešitev kličemo, vpijemo in prosimo!« Za Leisserja navaja Koropec, da je silil podložnike s kupnim pravom do 300 goldinarjev, dvigal činž, tlako, davek in umrščino. Plenil je živino po domačijah in na poteh, nalagal visoke globe, metal može in žene za tedne dolgo v težke ječe.

Leta 1621 so iskali zaščito in pomoč v Gradcu tudi šoštanjski podložniki pred Janezom Ludvikom Sauerjem, ki je leta 1619 kupil šoštanjsko zemljiško gospostvo. Od leta 1603 je imel že velenjsko. Ravno tako vemo, da so izražali

nezadovoljstvo že v 70-tih in 80-tih letih 16. stol. velenjski podložniki, zaradi povečanih del na prenavljanju in utrjevanju velenjskega gradu.

Nasploh je obravnavano obdobje čas, ko so veliko število gradov prenovili ali tudi povsem predelali. Tako vemo, da so se vršila dela razen na velenjskem gradu še na Pakštajnu, Turnu, verjetno so v tem času zgradili Gutenhart, gosposčina Gorica se seli iz starega gradu Ekenštajn v novo zgrajeno graščino Gorica, v 16. stoletju naj bi nastala tudi graščina Limbar. Vsa ta dela so že tako velika bremena podložnikov, o katerih je več v Hudalesovi razpravi, še povečala.

Kot razlog za upor v Šaleški dolini pa je na zaslišanju po koncu eden od vodij, Lenart Drašnik, izjavil, da je bil kriv šoštanjski zemljiški gospod, ki je tridnevno tedensko tlako spremenil v celotedensko, zahteval tlačne vožnje namesto v Celje že kar v Ljubljano in povečal lovno tlako. Zato so se podložniki s prisego zavezali k upor.

O samem poteku upora v Šaleški dolini pa lahko na podlagi Koropčeve knjige dopolnimo Hudalesovo razpravo z nekaterimi novimi podatki: 29. aprila se je pojavila uporniška delegacija v šoštanjskem gradu. V tem času so se uporniki že polastili Sauerjeve kleti v Sevčniku pri Andražu nad Polzelo. Naslednjega dne (30. april) so puntarji zavzeli šoštanjski grad in ga razdejali. Tu je bilo zatem veliko zborovanje zlasti domačih in limbarskih podložnikov ter šoštanjskih tržanov. Zbranim je spregovoril »o stari pravdi« in naraščajoči tlaki »grajski kaščar« Martin Lukner, ki je upornike tudi zaprisegel in jih razporedil v desetnije. Kot voditelja se poleg Luknerja omenjata še »grajski kletar« Klavž Zabukovnik in Anton Florijan. Pri Šoštanju so se uporniki zadrževali še 10 dni. 7. maja so uporniki šoštanjske skupine razrušili v Škalah poslopje grajske gospe Sauer in oplenili župnišče župnika Andreja Pirotarja (1626–1645). Nadalje so oplenili še graščino Gorico, Limbar,

Forhtenek in Švarcenštajn (Gradič v Šentilju). Tega so zavzeli predvsem uporniki iz Grušovelj. Tu zaplenjenega konja bi naj podarili Glušiču. V Gradič je poslal v strahu za življenje Erazem Raumschüssel iz Šaleka tri zaupne ljudi in ponudil upornikom 30 pušk in 100 mož kot pomoč. To orožje je nato res dal. Z uporniki sta sodelovala tudi župnika iz Družmirja in Konovega Janez Altenberger in Martin Kompar. Slednji je v cerkvi celo prebral Raumschüsslovo ponudbo pomoči. Te dni je plemkinja Gabelkhoven prepustila upornikom tudi soteški grad (Helfenberg v Studencih severozahodno od Žalca) in grad Turn v Škalah. Uporniki so zavzeli še Heričev grad Pako, požgali Strmec, kjer so uplenili tudi župnišče in prišli v trg Braslovče. Odbiti so bili le pri Velenju, kjer je na novo utrjeni grad zdržal naval kmetov.

Po koncu upora, ki ga opisuje že Hudales v svoji razpravi, so zbrali v celjski ječi 110 jetnikov. Od tega jih je bilo iz naših krajev 24. Koropec v svoji knjigi navaja tudi njihov poimenski seznam in tudi zapisnike iz zaslišanja. Večino njih so poslali v čez morje za vojake v Španijo ali srednjo Ameriko ali pa k Rabi za utrjevanje meje proti Turkom, nekaj so jih kaznovali tudi z globami ali težko ječo. Preiskovali pa so tudi krivdo Erazma Raumschüssla, škalskega, konovskega in družmirskega župnika, katerim pa krivde niso dokazali. So pa češki in hrvaški krajišniki, ki so prišli zadušit upor do krvi pretepli vse tri župnike in jim oropali župnišče.

Abecedni seznam obsojenih upornikov iz Šaleške doline:

<i>Ime in priimek</i>	<i>Starost</i>	<i>Gospodstvo</i>	<i>Izrečena kazen</i>
<i>Urban Adamik</i>	<i>20</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>40 gold. globe</i>
<i>Vincenc Edlic</i>	<i>30</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Anton Florijan</i>	<i>50</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Gašpar Kelb</i>	<i>23</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Lenart Krump</i>	<i>30</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Luka Lukner</i>	<i>42</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>30 gold. globe</i>
<i>Matej Polanšek</i>	<i>40</i>	<i>Ravne</i>	<i>zaslišanje</i>
<i>Andrej Poznič</i>	<i>40</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Benedikt Razvornik</i>	<i>40</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Jurij Slepšnik</i>	<i>70</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>težka ječa</i>
<i>Jurij Šumnik</i>	<i>28</i>	<i>Ravne</i>	<i>zaslišanje</i>
<i>Gregor Ternek</i>	<i>36</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Blaž Vahtar</i>	<i>30</i>	<i>Škale</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Simon Vlašiček</i>	<i>33</i>	<i>Velenje</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Primož Vaga</i>	<i>26</i>	<i>Škale</i>	<i>morje-Raba</i>
<i>Valentin Voha</i>	<i>30</i>	<i>Šoštanj</i>	<i>morje-Raba</i>

Poznamo pa imena še osmih upornikov, ki so bili zaslišani, vendar ne vemo kakšna je bila njihova usoda.

Upor leta 1635 pomeni za Šaleško dolino prvi velik vzpon malega človeka v naših krajih. Za Šaleško dolino lahko mirno rečemo, da je bila eno od središč upora, o vlogi, ki so jo pri uporih odigrali naši kraji pa nam ne nazadnje govori tudi dejstvo, da je prof. Koropec svojo knjigo posvečeno temu uporom poimenoval po bojnem klicu kmetov, ki so vdrl v Švarcenštajn z vzklikom: »Hola, hola, mi smo tu!«.